

Dr hab. Mariusz Jerzy Golecki, prof. UŁ
Instytut Badań Prawnoporównawczych i Interdyscyplinarnych
Zakład Metodologii Prawoznawstwa i Badań Interdyscyplinarnych
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana magistra Leszka Wiwały pt. „Wpływ regulacji prawnych na wielkość nielegalnego rynku napojów spirytusowych w Polsce w latach 2004–2018”, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem Dr hab. Aleksandra Stępkowskiego, prof. UW, Warszawa, 2021, maszynopis 423 strony.

1. Wprowadzenie

Na podstawie art. 30 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (tj. Dz.U. z 2017 r. poz. 1789) w związku z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. przepisy wprowadzające ustawę- prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 poz 1669 z zm.) oraz uchwały nr 58 Rady Naukowej Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 7 czerwca 2021 r., która powołała mnie na recenzenta w przewodzie doktorskim, niniejszym przedkładam recenzję rozprawy doktorskiej Pana magistra Leszka Wiwały pt. „Wpływ regulacji prawnych na wielkość nielegalnego rynku napojów spirytusowych w Polsce w latach 2004–2018”.

2. Przedmiot, temat, cel oraz struktura pracy

Przedmiot recenzowanej rozprawy stanowi analiza związku pomiędzy przepisami prawnymi oraz ich stosowaniem, a skalą obrotu nielegalnymi napojami spirytusowym w Polsce w latach 2004-2018. Problematyka ta w polskiej literaturze prawniczej, socjologicznej ani ekonomicznej nie doczekała się dotychczas całościowego opracowania, w szczególności nie prowadzono badań, których przedmiot stanowiłby wpływ regulacji prawnych na rozmiar rynku nielegalnego obrotu wyrobami spirytusowymi. Zarówno wybór tematu jak i przedmiotu rozprawy należy ocenić pozytywnie. Nie budzi wątpliwości fakt, że zarówno ocena regulacji prawnych dotyczących obrotu wyrobami spirytusowymi jak również zbadanie skuteczności tych

regulacji, w szczególności efektywności działania administracji w tym obszarze oraz charakterystyki rynku nielegalnych wyrobów spirytusowych, stanowią ważne zagadnienie badawcze. Obydwie kwestie stanowią co prawda od dawna przedmiot badań zarówno dogmatyki prawa karnego oraz po części dogmatyki prawa administracyjnego, jak również nauk ekonomicznych w zakresie charakterystyki rynku nielegalnego obrotu alkoholem (por. w odniesieniu do prac z zakresu dogmatyki prawa karnego np. K. Kremens, *Przestępstwa z ustawy o wyrobie napojów spirytusowych oraz rejestracji i ochronie oznaczeń geograficznych napojów spirytusowych, z ustawy o wyrobie i rozlewie napojów winiarskich, obrocie tymi wyrobami i organizacji rynku wina oraz z ustawy o wyrobie alkoholu etylowego oraz wytwarzaniu wyrobów tytoniowych*, [w:] M. Bojarski (red.), System Prawa Karnego, t. 11. Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe, Warszawa 2014. W odniesieniu do badań z zakresu ekonomii por. np. Z. Mielecka-Kubień, *Ilościowe aspekty badania problemów alkoholowych w Polsce*, Prace Naukowe, Akademia Ekonomiczna w Katowicach 2001; Z. Mielecka-Kubień, *Life Tables for Alcoholics Based on Standardized Mortality Ratio*, [w:] W. Ostasiewicz (red.), Towards Quality of Life Improvement, Wrocław 2006; Mielecka-Kubień Z., *Nierówności trwania życia w Polsce: analiza statystyczno-demograficzna*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2012, a w literaturze zagranicznej np. P. Skehan, I. Sanchez, L. Hastings *The size, impacts and drivers of illicit trade in alcohol*, [w:] Illicit Trade: Converging Criminal Networks, OECD, Paryż 2016), niemniej jednak połączenie tych dwóch płaszczyzn badawczych, czyli płaszczyzny prawnej z jednej strony oraz płaszczyzny *stricto* ekonomicznej z drugiej, stanowi z pewnością nowe, ważne i bez wątpliwości przydatne także ze względów praktycznych przedsięwzięcie badawcze. Jeśli chodzi o ocenę istotności samego badanego zjawiska, czyli nielegalnego obrotu alkoholem, nie budzi wątpliwości, że jest to zjawisko oddziałujące w istotny sposób na różne aspekty życia społecznego, co z resztą w trafny sposób wykazuje sam Doktorant, przedstawiając z jednej strony dane dotyczące samego rozmiaru, dynamiki oraz kosztów ekonomicznych badanego zjawiska, z drugiej zaś wskazując w kilku miejscach recenzowanej rozprawy, na społeczne, w szczególności zdrowotne, skutki nielegalnego obrotu alkoholem (por. w szczególności s. 246-252). W części dotyczącej analizy regulacji oraz skuteczności omawianych przepisów, a zatem w rozdziałach III-VI, Autor dokonuje kompleksowego przeglądu wszystkich istotnych regulacji, niezależnie od gałęzi prawa czy metody

regulacji, kierując się kryterium funkcjonalnym, co także stanowi istotny wkład do prowadzonych dotychczas badań w tym zakresie. Koncentrują się one zasadniczo na analizie regulacji z perspektywy poszczególnych zagadnień dogmatycznoprawnych, tymczasem recenzowana praca odnosi się do całości regulacji, koncentrując się na charakterystyce rynku oraz praktykach, których wyeliminowanie czy ograniczenie stanowi cel obowiązujących przepisów. Przedstawienie we wstępie rozprawy założeń teoretycznych oraz metody badawczej przyjętej w ramach tego interdyscyplinarnego programu badawczego, prowadzi do wniosku, że zamierzenie badawcze zrealizowane zostało w ramach czterech, interdyscyplinarnych części.

W części pierwszej, posiadającej charakter wprowadzający, a obejmującej rozdziały I-II, w rozdziale I Doktorant omówił hipotezy oraz główne problemy badawcze, a także wprowadził szereg uściśleń terminologicznych. W rozdziale II przedstawione zostały historyczne uwarunkowania, dotyczące obrotu nielegalnymi napojami spirytusowymi, począwszy od okresu rozbiorów do roku 2008, ze szczególnym uwzględnieniem okresu 2002-2008, a zatem po obniżeniu akcyzy na wyroby alkoholowe w 2002 r.

Przeprowadzone w tej części ustalenia stały się z kolei punktem wyjścia dla części drugiej, której przedmiot stanowi kompleksowe zbadanie wszystkich regulacji prawnych, wpływających potencjalnie na wielkość rynku nielegalnych wyrobów spirytusowych. Tak zarysowane badania obowiązujących przepisów obejmują rozdział III, poświęcony przepisom branżowym, rozdział IV, dotyczący przepisów akcyzowych, rozdział V, zawierający analizę przepisów karnych i karno-skarbowych, a także rozdział VI, którego przedmiot stanowi analiza przepisów kompetencyjnych, dotyczących zwalczania nielegalnej produkcji i obrotu napojami spirytusowymi. W ramach tej części Doktorant przeprowadził szereg ustaleń w zakresie wykładni źródeł prawa polskiego oraz prawa UE, przy uwzględnieniu orzecznictwa sądów krajowych oraz TSUE. Ponadto recenzowana rozprawa zawiera szereg analiz interpretacji urzędowych (w tym ogólnych oraz indywidualnych interpretacji podatkowych, a także orzecznictwa sądów krajowych w tym zakresie). Wreszcie w rozdziale VI Autor przedstawił badanie stosowania prawa poprzez analizę konkretnych przypadków spraw karnych oraz szeregu urzędowych statystyk, dokonując pogłębionej charakterystyki działań, strategii oraz praktyk właściwych dla służb i organów państwa

odpowiedzialnych za przeciwdziałanie nielegalnemu obrotowi alkoholem. Analizy te umożliwiły następnie sformułowanie w dalszej części szeregu postulatów *de lege ferenda*.

Przedmiot kolejnego zadania badawczego stanowiła analiza zjawiska nielegalnego obrotu alkoholem. W rozdziale VII Doktorant przedstawił i wyczerpująco omówił różne metody określania skali nierejestrowanej konsumpcji alkoholu (tzw. szarej strefy), by następnie w rozdziale VIII i IX zaprezentować dostępne szacunki nielegalnego rynku napojów spirytusowych, uwzględniające wybrane ślady alkoholowej „szarej strefy”, ich interpretacje oraz szacunki przeprowadzone na tej podstawie. W rozdziale X Autor recenzowanej pracy zawarł analizę poszczególnych segmentów nielegalnego rynku napojów spirytusowych, by następnie w rozdziale XI przedstawić wieloczynnikową analizę nielegalnego rynku napojów spirytusowych opartą na popytowym modelu ekonometrycznym, którego parametry scharakteryzowane zostały w załączniku nr 2 na str. 422-423.

Przeprowadzenie wieloczynnikowej analizy nielegalnego rynku napojów spirytusowych w oparciu o zbudowany w tym celu model ekonometryczny pozwoliło Doktorantowi na oszacowanie skali oraz dynamiki badanego zjawiska, co w połączeniu z ustaleniami poczynionymi w części drugiej recenzowanej pracy, umożliwiło sformułowanie wniosków końcowych, zawartych w części czwartej i ostatniej rozprawy, w rozdziale XII, stanowiącym podsumowanie przeprowadzonych badań. Rozdział ten zawiera także szereg postulatów *de lege ferenda*.

Cel pracy stanowi próba określenia związku pomiędzy obowiązującymi w Polsce w latach 2004-2018 regulacjami odnoszącymi się do produkcji oraz obrotu napojami spirytusowymi a skalą nielegalnego obrotu tymi towarami. Okres badań został wyznaczony w oparciu o założenie, zgodnie z którym fundamentalne zdarzenie dla rozwoju omawianej problematyki stanowiło przystąpienie Polski do Unii Europejskiej. Jak słusznie zauważa Doktorant, od momentu przystąpienia Polski do UE zasadnicze regulacje prawne odnoszące się zarówno do produkcji jak również do obrotu napojami spirytusowymi mieszczą się w ramach prawa wspólnotowego, dotycząc takich obszarów jak; funkcjonowaniem rynku wewnętrznego, rolnictwo, ochrona środowiska czy też prawo ochrony konsumentów.

Zauważyć należy, że produkcja i obrót wyrobami spirytusowymi stanowi przedmiot rozbudowanej, kompleksowej i wielopłaszczyznowej regulacji także w prawie krajowym. Tym samym pierwsze zadanie badawcze stanowiło doprecyzowanie przedmiotu badań poprzez wprowadzenie do problematyki nielegalnego obrotu alkoholem, przedstawienie zarówno samego zjawiska od strony jego skutków gospodarczych oraz społecznych, jak również odniesienie się do szeregu zagadnień o charakterze terminologicznym czy delimitacyjnym. Stąd też pierwszy, wprowadzający rozdział rozprawy zawiera znaczną ilość wyjaśnień, uszczegółowień terminologicznych oraz definicji. Przyczynia się to do precyzyjnego wskazania przedmiotu prowadzonych w dalszej części rozprawy rozważań dotyczących zarówno regulacji prawnych jak również skuteczności ich stosowania przez upoważnione do tego organy państwa. Następnie Doktorant przedstawił krótką charakterystykę rynku nielegalnego obrotu wyrobami spirytusowymi, obejmującą okres od okresu zaborów do roku 2002.

Kolejny etap prowadzonych badań stanowi identyfikacja tych przepisów dotyczących napojów spirytusowych, które mogą mieć wpływ na zakres i intensywność badanego zjawiska, czyli skalę nielegalnego obrotu alkoholem. Badania prowadzone w rozdziale trzecim rozprawy zawierają zatem zarówno analizę dogmatyczną oraz historyczną przepisów obowiązujących w latach 2004-2018, jak również próbę oceny skutków wybranych regulacji pod kątem ich skuteczności. W tej części pracy Autor słusznie odwołuje się do modelu racjonalnego ustawodawcy w odniesieniu do oceny badanych regulacji. Ponadto w tym rozdziale sformułowane zostały fundamentalne hipotezy badawcze. Ich weryfikacja wymagała zastosowania jako metody badawczej poza metodą dogmatyczną i historyczną, także elementów ekonomicznej analizy prawa. Jest to tym bardziej istotne, że w kolejnych trzech rozdziałach Autor prowadzi analizę regulacji w zakresie akcyzy, prawa karnego oraz przepisów karnoskarbowych, by ostatecznie w rozdziale szóstym zbadać skuteczność działań organów państwa, zobowiązanych do podejmowania działań mających na celu przeciwdziałanie analizowanemu zjawisku jaki stanowi nielegalny obrót alkoholem.

W konkluzji należy stwierdzić, że wskazany przez Doktoranta przedmiot badań stanowi wciąż ważny i aktualny problem zarówno na płaszczyźnie teoretycznej, w tym dogmatycznej, jak również z perspektywy ekonomicznej i socjologicznej, co jest

istotne także e względu na interdyscyplinarny charakter recenzowanej rozprawy. Ponadto praca posiada duże znaczenie praktyczne, zawierając szereg znaczących ustaleń odnośnie do specyfiki rynku nielegalnego obrotu alkoholem, a także zarówno do praktyki służb skarbowych, celnych czy policji, jak również do obowiązujących regulacji, ocenionych z perspektywy ich skuteczności. W tym kontekście pozytywnie należy ocenić w szczególności dwa rezultaty badań prowadzonych przez Doktoranta. Po pierwsze, praca zawiera wieloczynnikową, ekonomiczną analizę skali nielegalnego rynku wyrobów spirytusowych, opartą na modelu popytowym, wnosząc istotny wkład do badań nad rozmiarem oraz strukturą tzw. szarej strefy w tym zakresie (por. rozdział XI, s. 349-363). Po drugie, recenzowana rozprawa zawiera także szereg postulatów *de lege ferenda* oraz ocen dotychczas przeprowadzonych zmian w zakresie funkcjonowania odpowiednich służb, posiadając tym samym duży potencjał aplikacyjny (por. s. 378-387).

Temat pracy należy zatem ocenić jako istotny, interesujący, a nawet nowatorski. Prezentowane dotychczas badania nad problematyką nielegalnego obrotu napojami spirytusowymi prowadzone były z perspektywy ekonomicznej, socjologicznej bądź dogmatycznej, tymczasem recenzowana praca zawiera podejście interdyscyplinarne, łączące analizę ekonomiczną rynku nielegalnych wyrobów spirytusowych z badaniami empirycznymi z zakresu praktyki stosowania prawa przez właściwe organy i służby, prowadzonymi w ramach nurtu ekonomicznej analizy prawa. Recenzowana praca zawiera zarówno prezentację oraz obszerną analizę zastosowanej metody badawczej jak również analizę pojęć i definicji odnoszących się do badanych zjawisk, przeprowadzoną z uwzględnieniem aktualnego stanu badań nad rynkiem nielegalnego obrotu alkoholem. Doktorant przedstawił także omówienie wyników przeprowadzonych szacunków nierejestrowej konsumpcji alkoholu, jak również zaprezentował model ekonomiczny, pozwalający na oszacowanie popytu na nielegalne napoje spirytusowe. Model ten umożliwi z kolei zbadanie skuteczności obowiązujących w tym obszarze regulacji, jak również ocenę zmian instytucjonalnych (np. reforma administracji skarbowej w 2017 r.) oraz praktyki stosowania prawa odniesionej do skuteczności oraz efektywności działań właściwych organów państwa, w szczególności służb celnych, skarbowych oraz policji. Praca nie ma zatem jedynie charakteru sprawozdawczego, ale zawiera także omówienie wyników przeprowadzonych samodzielnie badań, mieszczących się zarówno w ramach nauk

prawnych (rozdziały III-V), socjologii (rozdział VI) oraz ekonomii (rozdziały VII-XI). Tym samym należy pozytywnie ocenić zarówno wybór przedmiotu badań jak również sposób sformułowania tematu rozprawy.

Ponadto przedstawione we wstępie recenzowanej rozprawy (por. s. 9-16) uzasadnienie wyboru tematu jak również zarys przedmiotu badań zawierają przekonującą, choć dość skondensowaną argumentację, która jednak została rozwinięta w rozdziale drugim, poświęconym historii rynku nielegalnego alkoholu w Polsce. Pewnym mankamentem pracy może być brak bardziej szczegółowego omówienia znaczenia oraz aktualności omawianej problematyki dla dotychczasowych badań z zakresu prawa karnego oraz ekonomicznej analizy prawa. Praca zawiera bowiem bardzo przekonujące twierdzenia na rzecz relewantności oraz adekwatności zastosowania metody badawczej, jaką jest model oparty na teorii odstraszenia G. Beckera (s. 15-16; s. 278,), brak jednak omówienia dotychczasowych bardziej szczegółowych ustaleń z zakresu ekonomicznej analizy prawa. W efekcie nie jest do końca jasne, dlaczego ustalenia te są wystarczające dla sformułowania hipotez badawczych, opartych na założeniu o efektywności sankcji i jej wpływu na poziom zachowań, stanowiących przedmiot prowadzonych badań, w tym przypadku na rozmiar tzw. szarej strefy w obrocie alkoholem. Można jednak przyjąć, że Doktorant traktuje koncepcję odstraszenia oraz teorię zachowań pozarynkowych G. Beckera jako ustalony, standardowy i w zasadzie niekwestionowany punkt odniesienia w ramach różnych nurtów ekonomicznej analizy prawa, opartej na zastosowaniu metody badawczej wypracowanej w ramach ekonomii neoklasycznej, teorii racjonalnego wyboru czy też ekonomii dobrobytu, nie angażując się w spory metodologiczne pomiędzy różnymi nurtami ekonomii prawa. W związku z tym co do zasady przyjęcie takiego podejścia, jak również wybór tematu rozprawy, należy uznać za trafny zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym, zaś recenzowana praca wypełnia z pewnością lukę istniejącą w piśmiennictwie.

3. Ocena metody badawczej

Doktorant odwołując się do założeń wypracowanych w ramach ekonomicznej analizy prawa zbadał treść regulacji prawnych oraz praktyki stosowania prawa w zakresie przeciwdziałania nielegalnemu obrotowi napojami alkoholowymi w latach

2004-2018, a następnie w oparciu o uproszczony model popytowy na alkohole mocne przeprowadził szacunki, pozwalające na oznaczenie rozmiarów nielegalnego rynku napojów spirytusowych. Zestawienie wyników badań dotyczących ewolucji przepisów oraz praktyki stosowania prawa z jednej strony oraz zmian dotyczących rozmiaru rynku nielegalnych napojów alkoholowych z drugiej, umożliwiło Autorowi recenzowanej rozprawy weryfikację sformułowanych wcześniej hipotez badawczych, a konkretnie potwierdzenie hipotezy, zgodnie z którą zaostrenie sankcji oraz zwiększenie efektywności ścigania penalizowanych praktyk doprowadziło do istotnego zmniejszenia obrotów nielegalnymi napojami alkoholowymi, zgodnie z założeniami teorii odstraszenia G. Beckera, zgodnie z którymi zwiększenie kosztu przestępstwa powiązane z większym prawdopodobieństwem jego wykrycia i zastosowania sankcji zawsze prowadzi do zmniejszenia poziomu penalizowanej aktywności.

Recenzowana praca posiada charakter interdyscyplinarny. Doktorant posługuje się zarówno przyjętą w ramach prawoznawstwa metodą dogmatyczną i historyczną, jak również metodą ekonomiczną, w szczególności budując model ekonometryczny, a następnie wykorzystując model popytowy do oszacowania rozmiarów oraz dynamiki zmian w zakresie badanej praktyki, czyli nielegalnego obrotu napojami spirytusowymi. Tak zarysowany program badawczy ostatecznie opiera się na zastosowaniu założeń ekonomii zachowań nierynkowych, wraz z przyjętymi przez G. Beckera założeniami dotyczącymi teorii racjonalnego wyboru oraz teorii odstraszenia, opartymi no modelu racjonalności instrumentalnej, akceptowanym co do zasady w ramach ekonomii klasycznej, a opierającym się na założeniu dotyczącym tego, że podmioty prowadzące nielegalną działalność dokonują racjonalnych kalkulacji, uwzględniając koszty oraz korzyści wynikające z popełnionego przestępstwa, gdyż dążą one do maksymalizacji użyteczności w sposób analogiczny, jak w przypadku działań rynkowych czynią to konsumenci. Przyjęcie tego założenia umożliwia przerzucenie mostu pomiędzy prawem, a konkretnie zrekonstruowanym zbiorem powiązanych ze sobą funkcjonalnie lub logicznie norm prawnych, a skutkami ekonomicznymi działań, przejawiającymi się w postaci rozmiarów rynku nielegalnego obrotu napojami alkoholowymi. Założenia takie korespondują co do zasady z podstawowymi ustaleniami dokonanymi w ramach ustaleń szkoły chicagowskiej, a tym samym ich aplikacja do analizowanego zjawiska w postaci nielegalnego handlu napojami alkoholowymi, co do zasady nie budzi wątpliwości.

Jednocześnie należy zauważyć, że recenzowana rozprawa oparta jest na klarownym podziale na część dotyczącą analizy prawnej oraz część poświęconą oszacowaniu rozmiarów rynku w badanym zakresie. Obydwie części spięte są klamrą w postaci wniosków końcowych, zaprezentowanych w rozdziale XII. Przyjęte przez Doktoranta założenia metodologiczne należy zatem ocenić pozytywnie. Jednocześnie recenzowana praca koncentruje się na zastosowaniu wypracowanych w ramach nurtów *law and economics* oraz *sociolegal studies* interdyscyplinarnych metod badawczych, nie zaś na opisie tych metod, dyskusji nad ich założeniami czy prezentacji ich osiągnięć badawczych oraz ustaleń poczynionych w literaturze przedmiotu. Praca nie ma zatem charakteru sprawozdawczego, posiadając oryginalny i twórczy charakter, koncentruje się na zbadaniu istotnego zjawiska jaki stanowi wpływ regulacji prawnych na rozmiar rynku nielegalnego handlu wyrobami spirytusowymi. W tym zakresie Doktorant formułuje szereg istotnych hipotez badawczych. Podstawowa hipoteza badawcza opiera się na założeniu, zgodnie z którym nierejestrowane spożycie napojów alkoholowych spadło w okresie 2004-2018 o ponad połowę, licząc w I 100% etanolu, co wynikało z ewolucji przepisów w badanym okresie. Analizowane przez Doktoranta zmiany regulacji miały istotny wpływ na obniżenie wielkości nielegalnego rynku napojów spirytusowych. Jednocześnie przyjął on także cały szereg dodatkowych hipotez badawczych. Po pierwsze, u podstaw pracy legło założenie, zgodnie z którym najistotniejszy obszar regulacyjny, mający wpływ na ograniczenie alkoholowej „szarej strefy” stanowiły przepisy akcyzowe, w szczególności zaś regulacje dotyczące skażania alkoholu. W tym obszarze Doktorant wskazał na następujące, kluczowe zmiany prawa, prowadzące do ograniczenia nielegalnego obrotu: wprowadzenie w październiku 2007 r. krajowych wymogów tzw. podwójnego skażania alkoholu do celów zwolnienia akcyzowego ze względu na przeznaczenie, które przyczyniło się do znacznego ograniczenia wielkości nielegalnego rynku napojów spirytusowych, wprowadzenie od lipca 2016 r. mechanizmów zwolnienia akcyzowego częściowo skażanego alkoholu oraz tzw. pakietu spirytusowego z kwietnia 2017 r., wprowadzenie w 2017 r. systemu monitorowania przewozu (SENT), a także innych regulacji uszczelniających oraz intensywnych działań kontrolnych podjętych przez zreformowaną administrację celnoskarbową, wspartą siłami policyjnymi, a także wprowadzenie zmiany wykładni przepisów przez organy skarbowe i organy ścigania w zakresie klasyfikacji wyrobów w związku z przyznawaniem prawa do zwolnienia akcyzowego, zbiegu przestępstw karnych i karnoskarbowych, penalizacji

nierejestrowanej produkcji napojów spirytusowych w związku z unijną definicją napojów spirytusowych. Jednocześnie Autor recenzowanej rozprawy stawia tezę, zgodnie z którą w odniesieniu do zwalczania przestępczości alkoholowej kluczową rolę odegrały zmiany w zakresie norm kompetencyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem zakresu uprawnień do prowadzenia działań oraz dokonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych, przy czym w jego przekonaniu negatywnie należy ocenić pozbawienie tych uprawnień służby celnej w 2006 r., pozytywnie zaś ponowne wyposażenie w nie funkcjonariuszy celno-skarbowych po utworzeniu Krajowej Administracji Skarbowej w 2017 r.

Wszystkie te ustalenia powiązane są z jednoczesnym badaniem zakresu intensywności nielegalnego obrotu poprzez oszacowanie rozmiarów relewantnego rynku nielegalnych napojów alkoholowych, zgodnie założeniami ekonomii zachowań nierynkowych, która co do zasady postuluje rekonstrukcję rynku relewantnego dla oceny wpływu regulacji prawnych na poziom penalizowanych zachowań, umożliwiając tym samym oszacowanie efektywności zmian w zakresie analizowanych regulacji, przy założeniu, że służą one zmniejszeniu poziomu zakazanych zachowań poprzez zwiększenie związanych z nimi potencjalnych kosztów lub też zwiększenie prawdopodobieństwa zastosowania sankcji. W sposób klarowny Doktorant wykazał w tej części pracy, że określone, precyzyjnie zidentyfikowane zmiany prawa prowadziły do zmniejszenia się skali nielegalnego obrotu. Dokonane przez Autora w tej części rozprawy ustalenia są jednak po części dyskusyjne. Po pierwsze, sama możliwość rekonstrukcji określonych zmian stanu prawnego wiąże się z przyjęciem całego szeregu założeń, dotyczących zarówno samej wykładni prawa, jak również, co może nawet bardziej istotne, zmian instytucjonalnych, wpływających na praktykę jego stosowania. Mówiąc wprost, nie jest jasne, czy zmiany w zakresie treści norma materialnych i proceduralnych, czy też rozszerzenie zakresu norm kompetencyjnych, w sytuacji, gdy zmiany te dokonywane były niejako równocześnie, jak to miało miejsce w szczególności w latach 2016-17, stanowiły decydujący czynnik. Po drugie, przedstawione hipotezy badawcze sprawiają niekiedy wrażenie nadmiernie uproszczonych w konfrontacji z ustaleniami poczynionymi w ramach ekonomii instytucjonalnej czy też ekonomii behawioralnej, które wskazują na szereg czynników wpływających na zachowania adresatów norm, a odbiegających co do zasady od standardowego modelu zachowania przyjętego w ramach teorii racjonalnego wyboru.

Prowadzi to do pewnej niejednoznaczności i przeplatania wątków, bowiem jest rzeczą oczywistą, że zmiany w zakresie prawa akcyzowego czy szerzej podatkowego oraz karnoskarbowego w pewien sposób konkurują z równoczesnymi zmianami w zakresie kompetencji, procedur, czy też praktyk w zakresie nowych sposobów działań czy też czynności operacyjnych dokonywanych np. przy wykorzystaniu niedostępnej wcześniej technologii. Pewien potencjalny problem stanowi zatem niemożność jednoznacznego odseparowania różnych przyczyn, składających się ostatecznie na efekt w postaci zmniejszenia skali nielegalnego obrotu. Należy jednak zauważyć, że mankament ten może mieć pewne znaczenie na poziomie identyfikowania konkretnych związków przyczynowych, nie stanowi zaś problemu w przypadku zestawienia ze sobą danych zagregowanych celem wyznaczenia istotnego trendu, co też znalazło swoje odbicie w odniesieniu do modelu ekonometrycznego. Możliwe byłoby w tym przypadku żmudne stosowanie metody *ceteris paribus*, wnioskowania redukcyjnego, wyznaczania korelacji czy zastosowania innych, opartych na metodach statystycznych narzędzi separacji określonych zjawisk i związków przyczynowych. Niemniej jednak zauważyć należy, że zarysowane przez Doktoranta zadanie badawcze, polegające na wskazaniu bardziej ogólnego wpływu zmian w prawie na rozmiar rynku nielegalnych wyrobów spirytusowych nie wymagało takiej precyzji, pozostając wciąż istotnym i wartościowym zadaniem badawczym, stanowiącym podstawę do sformułowania określonych, dość precyzyjnych, postulatów *de lege ferenda*.

Jednocześnie należy podkreślić, że Autor recenzowanej rozprawy poświęcił wiele uwagi rekonstrukcji badanych pojęć, nie ograniczając się do wybranej gałęzi prawa, a raczej analizując regulacje dotyczące obrotu alkoholem w sposób kompleksowy. Jednocześnie szczegółowość dokonanych na tym polu ustaleń dogmatycznoprawnych uznać należy za w pełni adekwatną względem postawionego w pracy celu. Należy przy tym zauważyć, że interdyscyplinarny charakter pracy obejmuje nie tylko zastosowanie metody dogmatycznoprawnej i historycznej oraz socjologicznej, ale także elementów ekonomicznej analizy prawa oraz zaawansowanej ekonomii. Dużą wartość ma choćby rekonstrukcja i oszacowanie segmentacji rynku napojów alkoholowych, nie wspominając o oszacowaniu rozmiarów tego rynku w oparciu o model ekonometryczny. Tym samym prowadzone badania mają charakter kompleksowy, stanowiąc jednocześnie bardzo interesującą propozycję, wykraczającą

dalece poza typowy paradygmat badawczy dogmatyki czy nawet socjologii prawa. Zaprezentowane powyżej nieliczne uwagi krytyczne dotyczące pewnych mankamentów w zakresie pogłębienia metody badawczej nie umniejszają wysokiej oceny świadomości metodologicznej Doktoranta oraz samego rezultatu zastosowania innowacyjnej metody badawczej. W odniesieniu do oceny sposobu posługiwania się przyjętą w recenzowanej rozprawie metodą badawczą należy moim zdaniem przyjąć, że wielopłaszczyznowe podejście do omawianej problematyki jest w pełni satysfakcjonujące, a tym samym zasługuje na wysoką ocenę. Jest to tym bardziej istotne, że recenzowana praca ma nowatorski, by nie rzec pionierski charakter nie tylko w literaturze krajowej, ale także na płaszczyźnie międzynarodowej. W związku z tym wskazane byłoby także rozważenie jej publikacji.

4. Ocena strony formalnej pracy

Recenzowana rozprawa jest dziełem obszernym, kompleksowym, odnoszącym się do kilku przenikających się płaszczyzn badawczych, a jednocześnie zaprezentowanym w zrozumiały i dobrze ustrukturyzowany sposób. Tytuł pracy odpowiada zawartej w niej treści. Autor recenzowanej rozprawy konsekwentnie zastosował schemat oparty o podział na cztery części: wprowadzającą (rozdziały I-II), część poświęconą analizie regulacji oraz praktyki stosowania prawa (rozdziały III-VI), część poświęconą analizie rynku oraz oszacowaniu jego rozmiarów (rozdziały VII-XI) oraz podsumowanie wraz z postulatami *de lege ferenda* (rozdział XII). Recenzowana rozprawa składa się ze wstępu, dwunastu rozdziałów merytorycznych, zakończenia, bibliografii oraz spisu tabel, i dwóch załączników zawierających dane oraz opis modelu ekonometrycznego. Rozprawa w zakończeniu zawiera podsumowanie dokonanych ustaleń oraz wskazanie postulatów *de lege ferenda*, co niewątpliwie należy ocenić pozytywnie ze względu na dużą wartość aplikacyjną. Niektóre rozdziały wieńczy syntetyczne podsumowanie zawierające wnioski wynikające z prowadzonych tam rozważań (por. rozdział III, IV, V, VI, VIII, X). Niewątpliwie przyjęta struktura pracy ułatwia lekturę, a jednocześnie pozwala na zrealizowanie wszystkich postawionych przez Autora celów badawczych.

Recenzowana rozprawa liczy 423 strony maszynopisu, przy czym Doktorant we właściwy sposób posłużył się narzędziami redakcyjnymi, pozwalającymi na

uporządkowanie kompleksowej, złożonej treści wywodu, wśród których wymienić należy stosowanie dobrze dobranych i adekwatnych w stosunku do omawianych treści śródtytułów w poszczególnych rozdziałach. O rzetelności pracy świadczy bardzo obszerna podstawa źródłowa, zawierająca liczne dane statystyczne, opracowania i raporty, a także, ustalenia doktryny, orzecznictwo. Praca zawiera 742 przypisy. Podstawa źródłowa zawiera w sumie imponującą liczbę 801 pozycji, w tym 370 pozycji literatury: monografii i artykułów w wydawnictwach ciągłych. Badania prowadzone były zatem w oparciu o bardzo obszerną bazę źródłową, w tym liczne raporty oraz orzecznictwo, przy jednoczesnym wykorzystaniu obszernej literatury prawniczej, ekonomicznej, socjologicznej czy publikacji z zakresu nauk medycznych.

Konstrukcję i stronę formalną pracy ocenić należy zatem jednoznacznie pozytywnie. Przedstawiony w recenzowanej rozprawie wywód jest czytelny, pozbawiony zbędnych aluzji. Strona formalna pracy umożliwia klarowne przedstawienie wyników poczynionych ustaleń.

5. Ocena końcowa

Recenzowana rozprawa doktorska zasługuje na wysoką ocenę. Pan magister Leszek Wiwała wykazał się pogłębioną wiedzą prawniczą z zakresu różnych gałęzi prawa, w tym prawa podatkowego, karnego, administracyjnego i europejskiego, uzupełnioną szeregiem ustaleń z zakresu nauk ekonomicznych. Doktorant wykazał się umiejętnością samodzielnego prowadzenia badań interdyscyplinarnych jak również właściwą analizę danych przy zastosowaniu właściwych metod statystycznych i ekonometrycznych. Jednocześnie na uwagę zasługuje nowatorski charakter przeprowadzonych badań oraz istotne znaczenie dokonanych ustaleń dla dalszego doskonalenia regulacji w badanym obszarze.

Biorąc pod uwagę zarówno ocenę strony formalnej pracy, jak i sposób realizacji postawionego we wstępie pracy zadania badawczego, a także oryginalny charakter przedstawionych ustaleń, należy stwierdzić, że przygotowana pod kierunkiem Prof. UW dr hab. Aleksandra Stępkowskiego rozprawa doktorska pana magistra Leszka Wiwały pt. „Wpływ regulacji prawnych na wielkość nielegalnego rynku napojów spirytusowych w Polsce w

latach 2004–2018” stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, odpowiadając warunkom określonym w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017 poz. 1789) w związku z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. przepisy wprowadzające ustawę prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 poz 1669 z zm.), koniecznym do uzyskania stopnia doktora nauk prawnych w dyscyplinie prawo.

Tym samym wnoszę o dopuszczenie pana magistra Leszka Wiwały do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, dnia 10 stycznia 2022 r.

Maciej Golecki